

Paradigme ale celui de-al doilea război mondial. Lagărul de la Târgu-Jiu

*Eugenia Firescu
Victor-Albinel Firescu*

Abstract

After the beginning of the second world war, the good Romanian-Polish diplomatic relations continued with the help Romania offered to a large number of Polish refugees (over 100.000 persons). Romania also, eased the transit of the National Treasury of Poland. To receive the refugees, uptown Târgu-Jiu was built a camp that had a capacity of 10.000 persons.

During the Antonescu regim the camp becomes a political camp (here were arrested opponents to the regim – legionars, comunists) . This camp also becomes the shelter to some personalities from a tougher german invasion. Clearly, it was not an extermination camp.

Through its capacity and its placeing, the Târgu-Jiu camp played a social and economic role over the whole region and through the quality of the people arrested here gernerated an important political interest.

Relațiile internaționale între 1919 și 1939 au stat sub semnul sistemului de pace versaillez, realizat la sfârșitul Marelui Război. Tensiunile acumulate în această perioadă s-au concretizat în izbucnirea, în septembrie 1939, a celui de-al doilea război mondial. Istoricii au format diverse terorii cu privire la cauzele noii conflagrații mondiale, care, în linii generale, converg către o cauză care s-a aflat și la baza declanșării primului război mondial: lupta pentru „apărarea intereselor vitale” de stat¹.

România, în virtutea tradiției, a căutat să constituie un pol de stabilitate prin alcătuirea unor sisteme de alianțe – la care un aport deosebit și-a adus politicianul oltean de anvergură internațională N. Titulescu² -

1 Vezi, A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, Editura Polirom, Iași, 1999; Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei (1919-1945)*, vol. V, Institutul European, Iași, 1998; Idem, *Istoria secolului XX*, vol. I, Editura All, București, 1988

2 Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967; Otilia Gherghe „Nicolae Titulescu – corespondență inedită” în *Oltenia*, seria a III-a, an VIII, 2004, nr. 1.

care să contrabalanseze tendințele revizioniste. În iunie 1921 a fost creată Mica Înțelegere, cuprinzând România, Iugoslavia și Cehoslovacia. În februarie 1934, Grecia, România, Iugoslavia și Turcia s-au constituit în Înțelegerea Balcanică. În martie 1921, s-a semnat convenția de alianță între România și Polonia, tratat reînnoit în martie 1926. La 10 iunie 1926, s-a semnat tratatul dintre România și Franța pentru ca în septembrie același an să se încheie tratatul cu Italia. România a aderat la pactul Briand-Kellog din 27 august 1928, iar la 9 februarie 1929 a semnat și protocolul de la Moscova. La 3 iulie 1933 România a semnat la Londra Convenția de definire a agresorului și a teritoriului și a aderat la Pactul de neagresiune și conciliațiune semnat la Rio de Janeiro, la 10 octombrie 1933³.

Ascensiunea extremei drepte în Europa, coroborată cu politica de conciliatorism a Franței și Marii Britanii au condus însă la destrămarea sistemului diplomatic realizat. Evenimentele internaționale se succed cu repeziciune pe linia revizionismului. În 1935 are loc agresiunea Italiei asupra Abisiniei. La 7 martie 1936, Germania reocupă zona demilitarizată renană. Războiul din Spania (1936-1939) este o veritabilă repetiție înaintea declanșării războiului mondial. Pe 12 martie 1938, Germania ocupă Austria, în aprilie Anschluss-ul, fiind ratificat de 97% din populația celor două țări. La 29 septembrie 1938, prin „arbitrajul” italo-german de la Viena sudul Slovaciei. Pe 15 martie 1939, Germania ocupă Slovacia, iar în aprilie Italia invadează Albania. La 23 august 1939 a fost semnat pactul Ribbentrop-Molotov cu grave consecințe asupra României. La 1 septembrie 1939 trupele germane pătrundeau în Polonia.

Începuse conflictul ce avea să devină al doilea război mondial.

În aceste condiții, România, deși nu a putut interveni militar, a înlesnit tranzitul materialului de război destinat victimelor agresiunii și membrii guvernului, și a permis evacuarea tezaurului Băncii Poloniei. Tot în România, s-au retras președintele republicii dar și peste 100 000 de polonezi, dintre care cca. 60 000 militari. La Craiova, Brăila, Brașov, Iași, Focșani, Constanța, Târgoviște, București, Giurgiu, Bacău, Roman, Tr. Severin, Rm. Vâlcea, Slatina, Caracal, Corabia, Călimănești, Bicz, Ocnele Mari, Herculane, Băile Govora, Tg-Jiu au fost repartizați refugiații primei țări victime a celui de-al doilea război mondial⁴.

„Orașul Târgu Jiu a fost una dintre localitățile românești care au primit în toamna și în iarna anului 1939, mii de refugiați militari civili și

³ *** *Istoria românilor*, coordonator Ioan Scurtu, Vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003. Vezi și Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Editura Științifică, București, 1968; Idem, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Academiei, București, 1972; *Probleme de politică externă a României (1918-1940)*, coordonator Viorica Moisuc, Editura Militară, București, 1988. ⁴ „Polonezi în România după anul 1939” în *Oltenia*, Craiova, 1996, passim.

polonezi”⁵. În condițiile în care populația Târgu-Jiului număra, la 1 iulie 1937, circa 10 960 de locuitori (fără comunele suburbane), constituirea unei tabere la marginea de răsărit a orașului, pentru care se estima o capacitate de cca. 10 000 refugiați avea un impact economic și social major asupra întregii regiuni.

O situație oficială din 12 octombrie 1939 făcea referire la numărul refugiaților polonezi stabiliți până la acel moment pe întreg teritoriul Olteniei după cum urmează: „... în Mehedinți 1575 internați, dintre care 1325 la Tr. Severin și 250 la Strehăia; în Vâlcea 2475 repartizați astfel: 627 Rm. Vâlcea, 800 Călimănești, 420 Drăgășani, 327 Govora, 301 Ocelele Mari; în Gorj erau 904 în Tg-Jiu; în Dolj 3170 - 8 în Filiași, 1900 Calafat, 1262 Craiova; în Romanați -3000 din care 2100 în Caracal, 400 Balș și 500 Corabia: în Olt 1490 – toți în Slatina”⁶.

O parte dintre aceștia au plecat din țară în scurt timp. Comisariatul de poliție Balș raporta că au părăsit lagărul din acel oraș un număr de 111 refugiați polonezi, de origine etnică germană, însoțiți de un atașat al Ambasadei Germane, numiții urmând a părăsi țara prin punctul de frontieră Vârciorova⁷.

În toamna anului 1939 orașul Tg-Jiu este amenințat de pericolul foametei și epidemiilor. Din cauza timpului ploios și a lipsei mijloacelor de transport populația nu s-a putut aproviziona cu lemnele necesare. Chiar și în aceste condiții, transporturile de lume și alimentele sunt direcționate „abuziv” spre tabăra refugiaților polonezi⁸.

Până în primăvara anului 1940 situația socială a locuitorilor din Târgu Jiu și împrejurimile sale devine dramatică. Într-o adresă a Prefecturii Județului Gorj către Ministerul de Interne, din 28 februarie 1940 semnată de prefectul col. Șerban Leoveanu se raporta: „ Nevoile populației în porumb se accentuează tot mai mult. În urma intervenției ce am făcut la domnul Ministru Gr. Ionescu Șișești cu ocazia conferinței de la ținutul Olt în ziua de 21 , domnia sa a binevoit a dona pentru ajutorul cu porumb a familiilor concentraților suma de 200 000 lei. Cum din această sumă nu putem procura decât 5-6 vagoane, rugăm stăruitor a ni se repartiza pentru satisfacerea tuturor familiilor sărace ale concentraților, circa 30 vagoane porumb.

Se simte de asemenea o mare lipsă de bumbac. Cantitățile ce vin prin cooperative, sunt prea mici și satisfac într-o mică măsură cu totul

5 Otilia Gherge, *Tabăra pentru refugiați militari polonezi de la Târgu Jiu din anii 1939-1941*, în „Oltenia. Studii și comunicări. Polonezi în România după anul 1939”, Craiova, 1996, p. 70.

6 Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale; fond Rezidența Regală, dos 51/1939.

7 Idem, dos. 35/1940, f.58.

8 Idem. dos 106/1939, ff 6-7.

redușă marilor nevoi ale populației. Zilnic, sute de femei se prezintă la prefectură și solicită bumbac. Aprovizionarea cu cantitățile de bumbac necesare distribuite contra cost ar fi o binefacere pentru populație și ar avea un mare efect moral asupra concentrațiilor și familiilor lor. Rugăm stăruitor a ni se repartiza 10 000 pachete bumbac, care să fie distribuit prin prefectură.

Insistăm din nou de a se descongiona orașul de polonezi, civili și militari datorită cărora viața în oraș și în județ s-a scumpit enorm și spre a se evita pericolul unei epidemii inerentă condițiilor rele de igienă a lagărului în care sunt cazați...”⁹

În scopul înființării taberei, Primăria Târgu – Jiului a repartizat o suprafață de 25 hectare, între cimitirul catolic și cimitirul de onoare al orașului, despăgubirea fiind estimată la 6 283 620 lei. Lucrările care au demarat în preajma datei de 15 octombrie 1939 au fost finalizate relativ repede de societățile Cernătescu și Proca din Târgu-Jiu. Pentru a asigura alimentarea electrică, primăria a propus achiziționarea unui nou grup electrogen, pe lângă cele existente. Aprovizionarea cu lemn se făcea prin redirectionarea aproape în exclusivitate a transporturilor de material lemnos, ceea ce a generat nemulțumiri în rândul populației locale s-a făcut simțit mai ales în ceea ce privește dotarea cu mobilier și veselă a lagărului. Până la începutul anului 1940 au mai fost amenajate capela taberei, mai multe puncte sanitare, săli de cursuri, ateliere, cluburi gen universitate populară. De asemenea, autoritățile române au luat toate măsurile pentru asigurarea ordinii în localitate și pentru îmbunătățirea (în limita posibilităților) condițiilor de viață ale refugiaților. Inițial, nu au existat ordine de restricții privind circulația militarilor polonezi. Refugiații aveau acces două zile pe săptămână la băile comunale și, de asemenea, beneficiau, în condițiile stabilite de comandamentele polonez și român, de liberul acces în oraș, duminica de sărbători sau de dreptul de a efectua vizite rudelor din alte localități. Regimul ofițerilor era chiar mai lejer. Tot în sensul amintit, s-a acționat pentru înființarea de cursuri pentru copii „în vârstă de școală”. Școala de băieți nr. 1 și Liceul Tudor Vladimirescu au găzduit cursuri primare și respectiv gimnaziale, predate în „limba maternă de către profesori calificați dintre refugiați, la care s-a adăugat cursul de limba română”¹⁰.

Toate acestea au ușurat, în general, viața refugiaților polonezi, unii dintre ei chiar stabilindu-se în Tg – Jiu.

Primul comandant al lagărului de refugiați polonezi a fost colonelul Constantin Moldoveanu, care printr-o atitudine „binevoitoare” a permis constant „evadarea” celor care se îndreptau spre front. Un apropiat al

9 Idem, dos 35/1940, f. 84.

10 Otilia Gherge, Tabăra pentru refugiați militari polonezi de la Târgu-Jiu, p. 73-77.

colonelului Moldoveanu era doctorul Constantin Lupescu(1905-2000), medic primar, șeful secției de boli infecțioase a spitalului din Tg-Jiu și omul prin intermediul căruia ne-au parvenit informații valoroase¹¹. Alături de medicul polonez Pobotzki și de Ana Aposteanu, medic șef al laboratorului din Tg-Jiu, acesta a asigurat îngrijirea medicală pentru refugiații polonezi.

După recrutarea colonelului Moldoveanu în garda lui Antonescu, la conducerea lagărului a fost numit colonelul Dumitrescu, om destoinic, prin care tradiția bunelor relații româno-poloneze a fost cultivată cum nu se poate mai bine. Ca drept dovadă se prezintă publicarea în ziarul local de către un grup de polonezi în frunte cu căpitanul Iosef Wl. Kobylanski a unei „mulțumiri în versuri”: „Prietenului nostru bun”

Avem mulți prieteni în România
Să nu-ntrebați câți – căci prea puțin înseamnă,
În unul, însă, stăruie prietenia
Că-i bun Român și sufletu-l îndeamnă.

Durerea el ne-o cercetează ‘ ntruna;
Pe tineri și bătrâni, cum se cuvine.
El îi cinstește. Mângâie întotdeauna
Pe cei ce azi n-au țară, zori, cămine...

Din inimi implorăm noi, astăzi, Pronia
Pe cel ce cu atâta omenie
A înțeles dezastrul din Polonia,
Pe Dumitrescu, bun și nobil, să ni-l ție!...”¹²

După plecarea polonezilor, lagărul din Tg-Jiu a fost transformat, în perioada antonesciană în lagăr de deținuți politic, conducerea acestuia fiind încredințată colonelului Zlătescu, un personaj de „o răutate cumplită față de subalterni și față de deținuți, fiind un adevărat temnicer”¹³.

La 12 septembrie 1942, la conducerea lagărului a fost numit conform ordinului de zi nr. 402/1942 colonelul Șerban Leoveanu, rămânând în această funcție până la data de 30 martie 1944, când este trecut în rezervă și concentrat la Centrul Teritorial Gorj. Acesta a știut să manevreze într-o perioadă tulbură din punct de vedere istoric, asigurând un climat de protecție celor internați aici. „Mi-e gândul la fostul meu Comandant. I-am consacrat în sufletul familiei o icoană. Admirabil om și

11 Zenovie Cârlogea, *Tudor Arghezi și Spiritul Olteniei*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2008, p. 108.

12 Ibidem.

13 Ibidem p. 109.

superior model de om! Mi-a rămas inima agățată de candela din biroul lui și mi-e dor, închipuiți-vă! – de Lagăr, din pricina Comandantului”, avea să scrie Tudor Arghezi în 1946 într-o scrisoare adresată prietenului său scriitor – epigramist Al. C. Calotescu - Neicu¹⁴.

La 1 octombrie 1943, Tudor Arghezi publicase în ziarul „Informația zilei”¹⁵ un deosebit de acid pamflet, intitulat „Baroane” cu referire directă la baronul Manfred von Killinger, ambasadorul Germaniei la București. Grefat pe fundalul situației de pe front, deloc favorabilă Germaniei, pamfletul a generat o vie nemulțumire a cercurilor germane, cerându-i-se explicit Mareșalului deportarea scriitorului într-un lagăr german. Opoziția conducătorului statului român „Arghezi a greșit aici, va ispăși aici!” l-a salvat pe autor. La procesul lui I. Antonescu, Tudor Arghezi citat ca martor al acuzării, avea să declare că s-a bucurat de condiții „blajine”: „În fond, el ne-a scăpat de la moarte; pe mine și pe alții (...) Știam de la colonelul Leoveanu, care era în legătură firească și directă cu Președinția, că exista chiar un plan de evacuare secret, în cazul în care nemții ar fi atacat lagărul... Nu cred că inițiativa era străină Mareșalului, mai ales că ordinul de a fi arestat venea direct de la el, ferindu-mă de o altă arestare, pe care ar fi dorit-o Killinger”¹⁶.

La 20 decembrie 1943, Tudor Arghezi a părăsit lagărul de la Tg-Jiu. Între deținuții mai cunoscuți ai Lagărului de la Tg-Jiu, după cum prea bine își amintea doctorul Constantin Lupescu, unii dintre aceștia beneficiind de îngrijiri medicale din partea sa, menționăm pe Gheorghe Gheorghiu Dej¹⁷, Mihail Ralea, pe scriitorul și gazetarul Zaharia Stancu, pe etnograful, sociologul și filozoful Ernest Bernea, pe misticul ortodox Sandu Tudor și chiar scriitorul Victor Eftimiu „suspectat ca agent al Moscovei, dușman al regimului mareșalului Antonescu, ca francmason gradul 33, ca susținător al iudaismului internațional”¹⁸.

Referitor la activitatea celulei comuniste din Cadrul Lagărului, dispunem de mărturisirea colonelului Leoveanu cu privire la construcția

14 Idem, *Tudor Arghezi – un elogiu al Gorjului*, Editura Măiastra, Tg-Jiu, 2010, f. 138.

15 *Ibidem*, p. 143.

16 *Ibidem*, p. 129.

17 În vara anului 1943, au fost transferați în Lagărul de la Tg-Jiu, de la închisoarea din Caransebeș, foștii capi ai mișcării greviste din 1933 (Uzinele Grivița): Gheorghe Gheorghiu Dej și Chivu Stoica. La scurtă vreme au urmat Nicolae Ceaușescu și A. Trofimovici. Aceasta a condus la întărirea celulei comuniste existente în Lagăr condusă de Ovidiu Șandru, ulterior înlocuit cu Gheorghiu Dej (după evadare s-a ascuns în casa preotului de la Biserica Sf. Gheorghe din Râmnicu Vâlcea, viitorul patriarh Iustinian Marina), existând, de asemenea, posibilitatea menținerii legăturii cu membrii Comitetului Central din ilegalitate – Ilarion Țin „Gheorghiu Dej devine lider al comuniștilor” în „Jurnalul Național”, 21 septembrie 2005 apud Zenovie Cârlușea, Tudor Arghezi – un elogiu..., p.107.

18 Zenovie Cârlușea, *Tudor Arghezi și Spiritul Olteniei*, p. 111.

bisericii din lagăr către părintele Valeriu Anania, și el „oaspete” al lagărului, transferat în februarie 1944, de la Jilava: „- Vezi dumneata părinte, bisericuța aceasta a fost în întregime lucrată de comuniști, fiindcă doar printre ei se află meșteri calificați pentru o astfel de treabă. Știi însă ce s-a întâmplat? La sfințire, i-am invitat și pe ei să participe, dar au refuzat: «Domnule comandant, ne-ați dat ordin, am făcut-o, dar în ea nu intrăm?»... Și asta, vezi, se cheamă tot consecvență”¹⁹.

De altfel, în ceea ce privește activitățile generale desfășurate de cei internați în lagăr, putem vorbi chiar de o amprentă social-economică, chiar dacă delimitată ca spațiu și perioadă, totuși importantă. Au fost organizate ateliere meșteșugărești pentru desfacerea produselor mizându-se pe colaborarea cu ziarul local în vederea asigurării publicității. Astfel, în *Gorjeanul* din 14-21 septembrie 1943 apare următorul anunț: „Lagărul de internați politici, din localitate, dispunând de specialiști croitori și cismari, primește comenzi de la particulari pentru haine bărbătești și de dame (tailleuri, pardesiuri, mantouri) precum și încălțăminte, după cele mai noi modele”²⁰.

Într-un alt anunț aflăm și programul de primire al comenzilor: „Lagărul de internați politici din Tg-Jiu, dispunând de buni meseriași: cismari, croitori, tinichigii primește comenzi de la particulari, în condiții foarte convenabile. În fiecare joi dimineața între orele 7 și 13 se primesc comenzi se fac probe la Expoziția lagărului din str. Victoria Nr. 50, alături de ziarul *Gorjeanul*”²¹.

În toamna anului 1943, s-a desfășurat la Craiova „Săptămâna Olteniei”, prilej cu care s-au etalat, în cadrul unei expoziții cu caracter reprezentativ meșteșugăresc și obiecte de artă lucrate de meseriașii internați. Săptămânalul „*Gorjeanul*” relatează evenimentul: „Lagărul de internați politici din orașul nostru a deschis în Craiova, str. Unirii, Nr. 62, o bogată expoziție de obiecte de artă, din alabastru, lemn, împletituri de răchită, frânghii (diferite mărimi), căpestre, săpun de rufe, etc...Toate vânzându-se cu prețuri foarte convenabile. Aceste obiecte sunt executate, cu multă îngrijire, de către internații lagărului, iar prețurile cu care se vând sunt în așa fel calculate, încât nu acoperă decât valoarea materialului întrebunțat și mâna de lucru”²².

De asemenea, în urma unei expoziții datată 24 februarie 1944 și semnată de comandantul Șerban Leoveanu și locotenentul administrativ M. Cărbunaru, cunoaștem lista obiectelor (lucrate de deținuții din Lagărul de la Tg-Jiu) ce urmau a fi prezentate spre licitație: peste 30 000 căpestre,

19 Idem, *Tudor Arghezi – un elogiu...* p. 124-126.

20 Ibidem, p. 90.

21 Ibidem, p. 91.

22 „*Gorjeanul*”, nr. 39-40, 31 octombrie, 1943.

2 730 șleauri, peste 5 000 frânghii noi din câlți de cânepă și altele²³.

Încă de la sfârșitul perioadei interbelice, situația social-economică a Gorjului înregistrase serioase modificări de structură. O pondere tot mai mare în cadrul economic este ocupată de industria mare, mai ales în nordul județului, unde au demarat lucrări importante la construcția căii ferate Bumbești-Livezeni sau au fost înființate întreprinderi, unele cu caracter strategic, ce preluau o parte însemnată din forța de muncă locală.

La construcția linii ferate Bumbești-livezeni, începută în 1937, care se întindea în județul Gorj pe o distanță de 19 km în munții și 12 puncte de lucru distanțate, lucrau în 1939, 771 muncitori aprovizionați de opt întreprinderi particulare, printre care, „Inginer Eremia și Prager”, „Inginer Mareș” și societatea „Edilitatea”. În același an (1937), la 10 octombrie, lucrările de construcție la Pirotehnica Armatei Valea Sadului erau executate de întreprinderea A. Ioanonic, care utiliza între 500 și 1000 muncitori.²⁴

Pentru executarea acestor lucrări de construcții erau utilizați contra plată și internații din Lagărul de internați politici din Târgu-Jiu, sume din care 70% erau reținute și 30% li se dădeau lor pentru diferite nevoi.²⁵

Între anii 1940-1944, tabăra de refugiați polonezi, ulterior cu statutul de lagăr de internați politic, a stat în centru preocupărilor autoritățile administrative locale și politico-militare autohtone sau de ocupație și, reprezentând prin destinația sa, prin numărul, personalitatea sau activitățile celor care i-au fost „oaspeți” la un moment dat, un element primordial al vieții publice, a generat, până în prezent un interes constant, alimentat uneori, tocmai de cunoașterea relativă sau nuanțată în funcție de regimul politic.

Din datele de care dispunem până în acest moment, se pare că activitatea lagărului de la Tg-Jiu se continuă până spre sfârșitul anului 1944.

În acest sens menționăm telegrama Prefecturii Gorj către Ministerul Afacerilor Interne, Subsecretariatul de Stat al Poliției și Siguranței, din 13 noiembrie 1944, care solicita aprobarea telefonică pentru ca lagărul de internați politici să primească un număr de 350 de oameni din Gorj²⁶, probabil prizonieri de război, dacă avem în vedere că la aceea dată mai funcționa la Bărbătești, lângă Târgu-Cărbunești, o tabără de prizonieri supraaglomerată (peste 3000).²⁷

23 Zenovie Cârlogea, *Tudor Arghezi – un elogiu...*, p.91.

24 Serviciul Județean Gorj al Arhivelor Naționale, fond Casa Asigurărilor Sociale oficiul Tg-Jiu, inv. 77, dos. 13/1938, f5, 7, 21, 21/1942-1943, f48; dos. 12/1937, f22.

25 Idem, dos.20/1942, f.9.

26 Idem, fond Prefectura Gorj, inv. 34, dos. 1/1944-1945, f.14.

27 Idem, fond Legiunea de Jandarmi, inv. 31, dos. 7/1944, f.63.